

نامہ ساہت تے پنجابی پہراوے

The literature of Nama Sahit and traditional Punjabi dress

Fozia Kausar

PhD Research Scholar, Institute of Punjabi and Cultural Studies,

University of the Punjab, Lahore

foziaahsan01@gmail.com

Dr. Aasma Qadri

Professor of Punjabi, Institute of Punjabi and Cultural Studies,

University of the Punjab, Lahore

aasmaqadri@gmail.com

Abstract:

This study examines various literary works known as clothing namas that reflect the social and cultural aura of British India, considering various articles related to clothing, these writings express profound concerns regarding gender roles, ethical values, class tensions and changing cultural values. The BURQA NAMA for example reveals the contradiction experienced by a woman who intends to wear burqa but restriction imposed on her by her husband to not wear it. KHADDAR NAMA reflects the spirits of swadeshi movement which not only encourages the use of local fabric but also reject to foreign imports. Moreover, the GHAGRI NAMA criticize the moral downfall related to the arrival of modern government facilities such as electricity and water taps. The DHOTI NAMA express the loss of traditional culture as people adopt new fashions morally out of imitation. Finally, the SARHI NAMA focuses the class-based aspiration specifically the lower-class woman wishing to ambulate the dressing style of wealthy woman. Inclusively, these namas show that clothing is not merely a collection of fabric. It is a deeper cultural symbol to which society express issues of identify modernity, cultural ethics and social standards.

Keywords: British, India, Burqa Nama, Khaddar Nama, Ghagri Nama

برقعے نامے:

برقعہ عربی زبان دا لفظ ہے جیہدے معنی نیں منہ یا جسم نوں کچن والی چادر۔ مڈھ وچ برقعہ پہراوا ہی نہیں سی سگوں پردے، حیا، تے وقار دی علامت سمجھیا جاندا سی۔ ویلا لنگھن نال ایہدے رنگ تے شکل وچ تبدیلیاں آوندیاں گئیاں پر ایہدا بنیادی مقصد پردہ تے حفاظت ہی رہیا۔ جدید دور وچ وی جتھے فیشن تے آزادی دار تجان ودھیا، اوتھے بہت ساریاں بیبیاں برقعے نوں اپنی شناخت تے احترام دی علامت سمجھ کے پاؤں لگیاں۔ برقعے نامیاں تے گل بات کرن توں پہلاں اسیں ایہدے کجھ معنی ویکھ لیئے۔

مصباح اللغات وچ برقعے معنی نیں

برقعہ، برقع اوڑھنا (۱)

پنجابی اردو کشتری وچ برقعہ دے معنی

”برقعہ: مسلمان عورتوں کا پردہ دار کپڑا جس کے ساتھ سار جسم ڈھانپا جاتا ہے، اور دیکھنے کے لئے جس میں

آنکھوں کے سامنے چھید ہوئے ہیں“ (۲)

فیروز اللغات وچ برقعے دے معنی نیں

برقع (ع-ا-مذ) نقاب، پردہ، گھونگھٹ، چادر (۲) وہ کپڑا جسے عورتیں پردے کے لیے سر سے پاؤں تک اوڑھتی ہیں (۳)

ایہناں ساریاں تعریفاں نوں سامنے رکھ کہہ سکے آن کہ برقعہ اوہ کپڑا ہے جیہدے نال زنانیاں اپنے منہ نوں کجیاں نیں۔ برقعہ اک روایتی پہراوہ ہے جو پاکستان وچ خاص طور تے خیبر پختونخوا، بلوچستان، پنجاب دے پنڈاں تھواں تے زنانیاں پاوندیاں نیں۔ افغانستان وچ برقعہ صدیاں توں مقامی روایت دا حصہ ہے۔ برقعہ پورے جسم نوں کجدا ہے تے کئی تھواں تے ایہدے نال نقاب یا جالی لگی ہوندی جیہدے نال عورتاں اپنا منہ کجیاں نیں۔ انج برقعہ صرف پہراوہ نہیں سگوں مذہبی قدراں تے روایتی طرز زندگی دی علامت سمجھیا جاند اے۔ ساڈے کول جیہڑے برقعے نامے لکھے ملدے نیں اوہ برطانوی راج وچ لکھے گئے، جیہناں داموضوع پردے توں ہٹ کے ہے۔

برخہ نامہ:

منشی غلام محمد ولد پیر محمد دالکھیا برخہ نامہ ۸ صفحیاں دا ۱۱۱۷ء جولالہ دینا اینڈ سنز تاجران کتب و مالک منگل بک ایجنسی نو لکھا بازار لاہور توں چھپیا۔ منشی غلام قوم شیخ دے سن تے سکھہ بودے تحصیل اجنالاہ ضلع امرتسر وچ رہندے سن۔ برخہ نامہ دو حصیاں وچ اے۔ پہلا حصہ مثنوی داروپ اے تے دوجا حصہ بند دی شکل اے۔ پہلے حصے وچ برقعے دی آدر بارے گل کیتی اے تے اک زنانی دی کہانی سنائی اے جو اپنے گھر والے نوں کم تے ٹور کے کسے دوجے مرد نوں برخہ پا ملن جاندی سی۔ اوہدی چوری پھڑی گئی تاں مرد نے اوہدا گھروں نکلتا بند کر دتا۔ اوہ بیگانے مرد نوں اپنے گھر بلا لیندی اے جو برخہ پاتیاں بن اوہنوں ملن آجاند اے۔

حصہ اول وچوں ونگی

ایہہ گل سن کے دوست دادلوچہ فکر دوڑاوے
برخہ پا کے عورت وانگوں خود تشریف لیجاوے
سچ سیانے آکھن یارو برقعے دے وچ لہر
غضب خدا دابر نے اندر بے شک سارا شہر
ساریاں برقعے والیاں رل کے مینوں سمجھاؤ
ایہہ جنہاں نے پڑھ کیتا اونہانوں سمجھاؤ
برخہ نہ بنواؤ چادر میں عمر اپنی گزاراں
ہُن اک برقعے کچھ پھر دے جنٹلمین ہزاراں (۴)

دوجا حصہ بند دی شکل وچ اے جیہدے وچ مرد تے عورت دا برقعے نوں پان تے نہ پان دا جھگڑا دسیا گیا اے۔ زنانی پردہ کرن لئی برخہ سوانا چاہوندی اے جد کہ مرد اوہنوں برخہ سوان توں روکدا اے۔ مرد دے برقعے دے بارے وچ چار چنگے نہیں۔ پہلاں تاں مرد ایہہ بھیج پاوندا اے کہ امیر لوک برخہ پاوندے نیں ساڈے ورگے غریب لوکاں وچ اپنی طاقت نہیں کہ برخہ پایے۔ دوجا بہانہ ایہہ بناوندا اے کہ ایس برقعے وچ بے شرمی وادھو ہے جیہنے ساری دنیا نوں پٹیا اے۔ جد کہ عورت دا خیال اے کہ جو آدر برقعے دی اے اوہ چادر دی نہیں۔ مرد اگوں ہور تہمت لاوندا اے کہ تیرے وریاں ہی ہوندیاں نیں جو گھروں برخہ پا کے جاندیاں نیں تے باہر جا کے ہیٹھ وچھاوندیاں نیں۔ حصہ دوم وچوں ونگی جیہدا انداز سوال جواب والا اے۔

سوال عورت

میں نہیں بنانی چادر وے اوہدی برنے جیہی نہ آدر وے
ایہہ برنہ بہت بہادر وے میں برنہ ہی بنواواں گی
یارس کے تے ٹرجاواں گی

جواب مرد

توں گھروچ برنہ پاویں گی جاباہر پلاچاویں گی
منہ لوکاں نوں دکھلاویں گی ایہہ برنہ اینویں چٹی اے
اس برنے دنیا پٹی اے (۵)

برنہ شروع وچ وریاں زنانیاں ہی پاوندیاں سن جیہناں دا مقصد اپنا آپ کج دوجیاں توں پردہ ہوندا۔ جیویں
جیویں برنہ پان دا فیشن ہو یا تاں ایہدی ورتوں وچ وی فرق آگیا۔ زنانیاں دا پھر واسی تے مرد وی غلط کماں لئی پاؤن
لگے، جیہد نقصان ایہہ ہو یا کہ جو زنانیاں برنہ پردے لئی پاؤنا چاہوندیاں سن اوہناں نوں وی طعنے ہمنے سننے پئے۔ کسے اک دا
کیتا ساریاں دے لیکھے لگ گیا۔ زنانی برنہ پاؤنا چاہوندی اے پردہ کرن لئی۔ اوہنوں چادر توں ودھ برنے وچ عزت لگدی
اے جد کہ مرد اپنے چت وچ ایہہ پک کر بیٹھا اے کہ زنانیاں برنہ پردے لئی نہیں سگوں ماڑے کماں لئی پاوندیاں
نیں۔ اوہنے باہروں سنی کہانی اپنی بیوی دے متھے مڑھ دتی اے۔ جیہیں پاروں گھروچ فساد بنیا اے لڑائی ودھ گئی اے۔ زنانی
مرد نوں گاہل مند انہیں بولدی اپنی کج، غصے، نفرت نوں بد دعاواں راہیں کڈھدی اے۔ سوال جواب مرد عورت وچکار
لڑائی اے جتھے دونوں ہار نہیں مندے سگوں اپنی اپنی گل تے قائم نیں۔ اکو پل وچ مرد نے زنانی دی عزت تار تار کر دتی ہے
اوہنوں گھروں کڈھ کوٹھے بٹھا دتا اے۔

نیا قصہ برقعہ نامہ حصہ دوم:

”نیا قصہ برقعہ نامہ“ دوم وی منشی غلام محمد ہوراں دا لکھیا ہے۔ روز بازار پرپس ہال بازار امرتسر توں چھپیا۔ ۴ صفحے
دا برقعہ نامہ ہے جو منس دی ہیئت وچ لکھیا گیا ہے۔ ٹائٹل تیج تے مرد دی فوٹو بنی ہے جیہنے برنہ پایا ہے۔ ٹائٹل تیج تے
”برقعہ نامہ“ جد کہ اندر برنہ لکھیا ہے۔ ایہہ کہانی اے اوہناں زنانیاں دی جیہناں نوں خانگیاں آکھیا ہے جو جھالراں والا
برنہ تے پیراں وچ گورگابی پائی پھر دیاں نیں۔ ایہناں نے ٹانگے والیاں نوں اپنا یار بنایا ہے، جیہناں نال پکے قول قرار
کر بیٹھیاں نیں۔ ایہہ سوڈا واٹر، وِسکی تے جنجریٹ پیندیاں نیں۔ ایہناں دے برنے اُتے جو پلیٹ نیں اوہناں وچ ایہناں
نے اپنے مکر فریب لپیٹے نیں۔

پاکے برنہ بنی سوانی لگدی افلاطون دی رانی

پیوے سوڈا واٹر پانی روون برنے نوں

خانگیاں کیوں پاؤن روون برنے نوں

گھروچ برنہ لین لپیٹ جا کے باہر وچھاؤن ہیٹ

پیوے وِسکی تے جنجریٹ روون برنے نوں

خانگیاں کیوں پاؤن روون برنے نوں

چٹا برخہ تے سلوار
پاکے پھر دی وچ بازار
وگی کہی خدا دی مار
روون برخہ نوں

خانگیاں کیوں پاوون روون برخہ نوں (۶)

خانگی گاہل ہے جو کسی، بد کردار زانیاں لئی بولی جاندی ہے۔ جد برخہ بد کردار زانی نے پایا تاں برخہ دی آدر، مان وچ فرق پئے گیا۔ ایہناں برخہ نوں ظاہری فیشن تے دوغلے پن دا پھر ادا بنا دتا۔ پیراں وچ گور گابی یعنی انگریزی جُتی، کارل تے ٹائی ایس گل نوں واضح کر دی ہے کہ دیسی نوں چھڈ کے ولایتی بن دے چکر وچ نیں۔ لسی ددھ گھیو دی تھیں سوڈا واٹر تے ججریٹ پیندیاں نیں۔ ٹوک ہے اوہناں زانیاں تے جو بدیسی دی نقل کر اپنے آپ ماڈرن، عقل مند، تے دانشور سمجھدیاں نیں۔ پرانے ویلیاں وچ ٹانگے چلے سن تاں بہت سفر ٹانگیاں تے کر دے۔ ٹانگے والے ہی بھیتی ہوندے کہ ایہہ زانی کتھوں آئی اے تے کتھے چلی اے۔

برخہ نامہ:

محمد عظیم بہ تخلص عظیم شاگرد جناب استاد محمد صادق مرحوم لاہوری داکھیا جیسوں چھاپیا فرم منشی عزیز الدین تاجران کتب و پبلشرز نے ہے۔ برخہ نامہ ۵ صفحے دا ہے جو خمس دی ہیت وچ لکھیا ہے۔ 'برخہ نامہ' دے شروع وچ لکھیا ہے نیا قصہ جھگڑہ مرد عورت۔ ایہہ اسلوب سوال جواب والا ہے۔

عورت تے مرد وچ بحث برخہ نوں لے کے چل دی اے۔ زانی دا دل کر دیا ہے کہ میں سوہنافتیاں نال سجا کے برخہ پاواں کیوں جے اوہدیاں ساریاں سہیلیاں نے برخہ سوا لئے نیں۔ مرد ایس گل تے اڑی بیٹھا ہے کہ برخہ دی مشہوری چنگی نہیں ایس لئی توں برخہ نہ سوا۔ برخہ پان والیاں دا انجام چنگا نہیں ہویا۔ گل بات لڑائی بنا دیندی ہے تے اک دوجے نوں تڑیاں لاوندے نیں کہ جے توں مینوں برخہ سوا کے نہ دتا تاں میں تیری بدنامی سارے لوکاں کول کرنی اے۔ مرد اگوں جواب دیندا اے کہ جے توں مینوں بدنام کیتا تاں میں تیریاں ہڈیاں توڑاں گا۔ تیریاں ورگیاں ہی ہوندیاں نیں جو برخہ اندر عیشاں لٹھدیاں پھر دیاں نیں۔

تینوں برخہ دی خبر نہ کائی
وچ برخہ دے وڈیائی اے
ایویں پاندی کل خدا آئی اے
مینوں برخہ نواں سوا دے

اوتے فیتے لیس لودا دے

اس برخہ وچ برائی اے
تینوں کس نے چال سکھائی اے
کیوں شامت تیری آئی اے
میں برخہ نہیں بنواواں گا

تینوں ڈولی وچ چٹھاواں گا

میں پیکیاں دے ٹرجاواں گی
تیرے گھر وچ کدی نہ آواں گی
تینوں اس دامزہ چکھاواں گی
مینوں برخہ توں سوا دیوے

اوتے فیتے لیس لودا دیوے (۷)

کسے وی شے بارے چنگے یا ماڑے وچار اوہنوں چنگے مندے دالیل لاوندے نیں۔ زنانی دی خواہش ہے کہ برقعہ پاواں جد کہ مرد برقعے دی ماڑی مشہوری پاروں ڈردا ہے۔ اک دی ضد تے دوجے دانہ من گل دی لڑائی بنا دیندا اے۔ زنانی کول ہتھیار زبان ہے تے مرد کول ہتھ۔ دونوں اک دوجے نوں اپنی گل منان لئی ڈراوا دیندے نیں۔ زنانی لوکاں اگے بندے دی مشہوری کرے گی تاں مرد اوہدیاں ہڈیاں توڑیں گا۔ برنے نوں لے گل کتھوں دی کتھوں اپڑ گئی کہ مرد اپنی زنانی نوں ماڑا آکھن لگ پیا تے زنانی اپنے مرد نوں۔ جے اک دھڑ ماڑی ہووے تاں نگر اوہدے تے حکومت کردا ہے۔ جے دونوں پاک تول دے ہون تاں گل لڑائی جھگڑے مار کٹائی تے ہی مکدی اے۔ کوئی وی شے ماڑی یا چنگی نہیں اوہدی مشہوری، ورتوں اوہنوں ماڑے چنگے دالیل لاوندی اے۔ تن برنے نامے ویکھے تیاں وچ بھایں لڑائی اے پر لڑائی دی کوئی خاص وجہ نہیں سگوں برخہ پان دی لڑائی اے۔ پہلے وچ زنانی دا دل کردا ہے کہ میں برخہ پاواں پردہ کراں جد کہ شوہر نوں برنے والے زنانیاں چنگیاں نہیں لگدیاں۔ اوہدا خیال ہے کہ برقعہ ہن زنانیاں گھٹ تے مرد پائی پھر دے نیں۔ دوجے برقعے نامے وچ خانگیاں نوں موضوع بنایا ہے جو برقعہ پائی پھر دیاں نے جیہناں ٹانگے والے نال یاری لائی ہے جو اوہناں نوں مرداں کول لے کے جان دے نیں۔ تیجے برنے نامے وچ مرد زنانی نوں ایس لئی برخہ پان توں روجدا ہے کہ برنے دی مشہوری چنگی نہیں۔ جو زنانیاں برخہ پاوندیاں نیں اوہ ماڑیاں ہی ہوندیاں نیں۔

کھدر نامہ:

کھدر نامہ آڈورام زرگر۔ آتمادا لکھیا ہویا ہے جو وزیر ہند پریس امرتسر توں ۱۹۲۲ء وچ چھپیا۔ ۶ صفحے دا کھدر نامہ مسدس دی ہیئت وچ لکھیا گیا ہے۔ ”کھدر نامہ“ مہاتما گاندھی کی جے توں شروع ہوند اے جیہدے وچ کھدر دے کپڑے دی تعریف کردیاں مسلماناں، سکھاں، ہندواں، عیسائیاں نوں آپسی لڑائیاں مکان دی صلاح دتی اے۔ بدیشی کپڑیاں دے محتاج نہ بنو سگوں کھدر دے کپڑے نوں پاؤ۔ جے سارے رل کے کپاہہ بیجو گے کھدر بناو گے تاں بہت سارے وگڑے کم سدھے ہو جان گے۔ بھارت دے شیر و ہن تہاڑے جاگن دا ویلا آگیا ہے آپ وی جاگو تے دو جیاں نوں وی جگاؤ تے گھر گھر وچ کھڑی لاؤ اپنا کپڑا آپ بناؤ۔

چاہے بدیشی ملے بھی سستا
بنائو تائیں ایہہ ابستہ
جہا تک ہووے روکو رستا
ورتو تائیں انگل چار

کھدر دے سنگ کرو پیار

سارے لیڈر کرن پکار

نہ شرمائو بھائی بھینوں
چھوٹے وڈے جنٹلمینوں

کھدر پہنو۔ کھدر پہنو
یاد کرو ساڈی گفتار

کھدر دے سنگ کرو پیار

سارے لیڈر کرن پکار

بیجو آپ اناج کپاس
بگڑے کاج ہووون راس

پوری ہو سی من دی آس
گاندھی کہند اخود لاکار

کھدر دے سنگ کرو پیار

سارے لیڈر کرن پکار (۸)

کھدر نامہ سودیشی تحریک دے حوالے نال لکھیا گیا ہے جو ۱۹۰۵ء وچ چلی سی۔ ۱۹۱۵ء وچ جدوں گاندھی بھارت آئے تاں اوہناں ایس تحریک دا پورا ساتھ دتا۔ ایہدا مقصد مقامی شیواں نوں ورتن تے انگریزی سامان دا بائیکاٹ کرنا سی۔ برطانوی حکومت ہندوستان وچ اپنے پیر جمان دے نال نال ایہتھے دیاں صنعتاں نوں کمزور کیتا۔ انگریز ہندوستان توں روں سستالے کے اپنے ملک وچ تیار کر کے ہندوستان وچ مہنگا و بیچن لگے، جیہدا نقصان ایہہ ہو یا کہ برصغیر وچ رہن والے جو لاہے، کار یگر تباہ ہون لگے۔ ہتھ نال بنے کپڑے مکن لگے۔ انگریزاں نے اس مشینی کپڑے تے ٹیکس وی گھٹ رکھیا کہ لوک ایہنوں خریدن۔ انج برصغیر دے بازارں وچ بدلیسی کپڑے عام ہو گے۔ گاندھی نے لوکاں نوں روں کتن تے کھدر بنان دی صلاح دتی اوہدے لئی سارے مذہباں دے لوکاں نوں اکٹھا کیتاں جو رل کے ودھ توں ودھ کھدر بنان۔

گگھڑی نامہ:

مسٹر کے سی دا لکھیا گگھڑی نامہ المعروف گاندھی دا فرمان کھدر لے سلوار بنا۔ گلزار ہند سٹیم پریس لاہور توں چھپیا۔ پنج صفحیاں دا گگھڑی نامہ خمس دی ہیئت وچ لکھیا گیا اے۔ ایہدا اسلوب سوال جواب والا اے۔ گگھڑی نامہ میاں بیوی وچکار لڑائی اے گگھڑی نوں لے کے۔ زانی ضد کردی اے کہ مینوں گرمی لگدی اے ایس لئی میں گگھڑی پاونی اے جد کہ مرد اوہنوں مناوند اے کہ توں گگھڑی نہ سوا۔ گگھڑی وچ بے شرمی وادھو اے۔ سرکار نے گھر گھر نکلے لوادے نیں جنا مرضی نہاوتے بجلی وی تیار کر لئی اے تینوں پکھا لوادیاں گا، ایس لئی توں گگھڑی سوان دی ضد نوں چھڈ دے۔ گگھڑی ماڑیاں زنانیاں پاوندیاں نیں توں سلوار پاوندے وچ ہی پردہ اے۔ ”گگھڑی نامہ“ وچوں ونگی ویکھنے آں:

گگھڑی پا کے ریشم دار جس دم جاوَن وچ ہزار

چلداں خوب کمر لچکا مٹی سر گگھڑی دے پا

کھدر لے سلوار بنا

دنیا ہو گئی رنگ برنگ شرم حیا رہی نہ سنگ

ویکھیا خوب طرح آزما مٹی سر گگھڑی دے پا

کھدر لے سلوار بنا

فرقہ رناں دا ہے ڈاڈھا کوئی وس نہ چلدا ساڈا

عزت رکھے آپ خدا مٹی سر گگھڑی دے پا

کھدر لے سلوار بنا (۹)

گگھڑی پنجاب دیاں زنانیاں دا پہراو اسی۔ عورتاں گگھڑی پاوندیاں سن اک تے گرمی گھٹ لگدی دو جا کم دھندہ سوکھا ہوندا۔ انگریزاں دے آون نال جتھے باقی اینا بدلانو آیا او تھے مرداں دے سوچن وچ وی فرق آ گیا۔ جو کپڑا ماواں بھیناں دھیاں پاوندیاں تائیاں سن مرد نوں اوہناں وچ تنگ دسن لگا۔ گگھڑی وچ بے حیائی و دھدی دسی۔ گل سلوار تے گگھڑی دی نہیں سگوں مرد تے عورت دی سوچ دی ہے۔ مرد اک پاسے گاندھی دے فرمان نوں سامنے رکھدا ہے کہ کھدر

دی سلوار بناتے دو بے پاسے کتے اوہدے چت وچ سرکار دی وڈیائی ہے انگریز نے ایتھے بجلی تے نلکے لواتے نیں۔ نلکے تے بجلی لوکائی دے بھلے لئی نہیں سگوں اوہناں دامقصد وسائل نوں لُٹا سی۔ اوہناں لوکائی نوں تھوڑی سہولت دے کے سارا کجھ سانجھ لیا۔ لوکاں تے اپنی زبان، تعلیم، تے قانون نافذ کر دتے تاں جو عام لوکائی اوہناں نوں کوئی اعلیٰ سمجھ کے اوہناں ورگے ہو جان۔ ایس طرحاں ذہنی غلامی پیدا ہوئی۔ لوکاں ویکھا ویکھی اوہناں ورگے ہون لئی اپنے پہراوے وی بدلے جیہناں پاروں گھر گھر لڑائی ہون لگی۔

دھوتی نامہ:

نیا قصہ ”دھوتی نامہ“ جوتی رام کویشر (امر تر حوبلی روڑ سنگھ) ہوراں دا لکھیا ہویا اے۔ اس نوں روز بازار الیکٹرک پریس ہال بازار امر تر نے چھاپیا۔ ”دھوتی نامہ“ اٹھ صفحیاں دا ہے تے محس دی ہیئت وچ لکھیا گیا ہے۔ ”دھوتی نامہ“ وچ مالک تے عورت دی بحث ہے۔ عورت ایس گل تے بضد ہے کہ میں دھوتی بنھنی اے جد کہ مالک اوہنوں سُتھن سوان دی صلاح دیندا ہے۔ عورت اگوں کہندی اے کہ مینوں سُتھن وچ گرمی لگدی ہے۔ سردیاں وچ سُتھن ٹھیک رہندی ہے۔ مرد اوہنوں سمجھاندیاں آکھدا ہے کہ جدوں زنانیاں پتلیاں دھوتیاں بنھ کے بزار وچ ٹریاں پھر دیاں نیں تے ماڑے مرد اوہناں دے پچھے لگ جاندے نیں۔ جد زنانی نہیں مندی تاں مالک اوہنوں گڈی رن آکھ گل مکا دیندا اے۔ دھوتی نامہ وچوں ونگی:

مالک کہن جو دھوتیاں پاؤں گئے گوڈے نظری آؤں

سُتھناں بہتی عزت و دہاؤں کیوں توں شرم حیا ونجایا

کیسا عجب زمانہ آیا

عورت دیندی اُترنا میرے سارے ویر بھرا

دس کی میرا لین بنا جے گٹیاں دا درشن پایا

کیسا عجب زمانہ آیا

مالک کھ تھیں بات اوچاری سُتھن وچ عزت ہے بہاری

ہوندی دھوتی نال خواری دانیال لوکاں آکھ سنایا

کیسا عجب زمانہ آیا (۱۰)

اک ویلا سی جدوں دھوتی مرد تے عورت دونوں بنھدے سن۔ کم واہی بیچی سی جیہیں پاروں دھوتی نال کم کرنا سوکھا ہوند۔ جیویں جیویں ویلا بدلایا اُنج ہی ویکھا ویکھی ایتھے دے پہراوے وی بدل گئے۔ دھوتی دی تھاں سُتھن نے لے لئی۔ میاں دے تھاں مالک آگیا۔ مالک دا مطلب ہے آقا تے غلام۔ میاں بیوی دا رشتہ مالک تے غلام والا رشتہ بن گیا ہے۔ پہلے میاں آپوں غلام ہویا اگوں اوہ اپنی زنانی نوں غلام بنانا چاہوند اے جد کہ اگوں عورت وی ڈاڈھی ہے اوہ منن تے تیار نہیں۔ اپنی کو من لئی کہ سردیاں نوں سُتھن پالاں گئی پر گرمیاں نوں میں دھوتی ہی بنھنی ہے۔ مرد وکھو وکھ ڈھنگاں نال زنانی نوں ڈرواند اے کہ دھوتی بنھن نال بے حیائی و دھدی اے، اوپرے مرد ویکھن گئے۔ جد کہ زنانی نوں دلوں کوئی اوپر اجا پدا ہی نہیں اوہنوں سارے اپنے ہی دسدے نیں۔ جد کوئی وس نہ چلے یا اگوں کوئی طاقت والا ہووے تاں گل یا تے

گاہل مندے تے گندی یا پھیر بد دعاواں تے۔ جیہداں زور چلدا اوہ زبان نال ہتھ وی چلا لیندا جد کہ ماڑی دھڑ کول بد دعاواں توں دکھ کچھ نہیں ہوندا۔

ساڑھی نامہ:

”ساڑھی نامہ“ ایشر داس عرف دیوانہ دا لکھیا ہے جو ساہووالہ تحصیل ڈسکہ ضلع سیالکوٹ پنجاب وچ رہندے سن۔ پبلک پریس سیالکوٹ توں ۱۹۲۷ء وچ چھپیا۔ ”ساڑھی نامہ“ اٹھ صفحیاں دا ہے تے مسدس دے روپ وچ لکھیا گیا اے۔ ایہدا اسلوب سوال جواب والا اے۔ ساڑھی نامہ وچ زنانی دی ضد نوں موضوع بنا کے لکھیا گیا ہے۔ جیہدے وچ عورت دادل ہے کہ میں ساڑھی پاواں لوکاں نوں دیکھاواں تے نال موڑتے بہہ سیر نوں جاواں۔ مرد سمجھاوند اے کہ ویکھ توں کوئی گہنا بنوالے یا لوری رکھ لے جیہدا دھ وچ کے سانوں منافع حاصل ہووے۔ ویکھ خلقت بھکھ نال مردی اے پئی توں ساڑھی دی تھان کوئی نویں ستھن یادھوتی بنوالے۔ جد زنانی نہیں مندی تاں مرد ہار من کے اپنی حویلی گہنے پاوند اے تے اوہدی خواہش پوری کردا اے۔

جانیدا نوں گہنے پایا رن نوں اُس نے ثرت سجایا

وی پی اُس نے جلد منگایا سدھی ڈاک چلائی سو

چک حویلی گہنے پائی سو

لیا ساڑھی رن سجائی سو

رن بھیڑی اوگن ہاری دا

پھر بنیانو کرناری دا

خوب تعمیل کرائی سو

مڑیا بول مول نہ ڈاری دا

چک حویلی گہنے پائی سو

لیا ساڑھی رن سجائی سو

اج دل سیر کرن داچاء

کہیا نار نے موڑ لیا

تسلی خوب کرائی سو

کرایہ اس دے نال ٹھرا

چک حویلی گہنے پائی سو

لیا ساڑھی رن سجائی سو (۱۱)

ساڑھی نامہ وچ برطانوی راج وچ ہون والیاں تبدیلیاں نوں موضوع بنایا ہے۔ انگریز آون نال ایٹھ دی لوکائی دے رہن سہن، زبان تے پہراویاں تے وی اثر ہويا۔ انگریزاں نے ایٹھ تہذیب دانواں معیار بنایا۔ زنانیاں دے دل وچ وی ایہہ گلاں آئیاں کہ جے اسیں جدید دسنا اے تاں سانوں پہراوی بدلتا پوسی۔ ایہہ اک ذہنی اثر نفسیاتی غلامی دی شکل ہے۔ صدیاں توں جو لباس پاوندیاں آرہیاں سن اوہناں وچ کوجھ، ننگ دسن لگا۔ برطانوی راج توں پہلاں وی ہندوستان وچ ساڑھی دارواج سی پر انگریز دے آون نال عورتاں لئی باقی پہراویاں توں ودھ ساڑھی دارواج ہويا۔ خاص طور تے اوہناں لئی جو دفتراں وچ کم کردیاں یا پڑھاوندیاں سن۔ اوہناں دے دیکھا دیکھی نیویں طبقے دیاں زنانیاں وی ساڑھی پان دی ضد کرن لگیاں۔ جیہڑا طبقہ طاقت وچ ہوندا ہے اوہدی نقل ماڑا ضرور کردا ہے۔ پہراوے دی تبدیلی صرف کپڑے دا مسئلہ نہیں

سگوں اپنی پچھان بدلنے دا اعلان ہے۔ اک زانی جدوں اپنا لباس بدلی ہے تاں دسنا چاہندی ہے کہ میں اوہ نہیں رہی جو پہلے سی۔ ساڑھی وی پالٹی تے موڑتے بہہ سیر نوں وی جانا۔ ایہہ عورت دی آزادی دی علامت ہے کہ اوہ باہر نکلتا چاہندی ہے۔ جو اوہنے اُچے طبقے دیاں زنانیاں نوں کر دیاں ویکھیا ہے اوہ کرنی چاہندی ہے۔ اک پاسے بُکھکھے گھر دے حالات ایس قابل نہیں کہ فیشن کیتا جائے یا دکھاوے لئی اپنی چادر توں ودھ پیر پیرے جان پر ضد تے انا جدوں بندے نوں کلاوے وچ لیندی اے تاں کجھ باقی نہیں رہندا۔

ابھناں ساریاں پہراویاں نوں پڑھ سمجھ آوندی اے کہ انگریزاں نے ایہتھے آکے نہ صرف ملک جتیا سگوں اوہناں نے لوکاں دے ذہناں نوں وی غلام بنا لیا۔ انگریزاں نے پنجابی، فارسی دی تھاویں انگریزی نوں علم تے عزت دی زبان بنا دتا۔ لوکاں سمجھیا جو انگریزاں وانگ بولے اوہی پڑھیا لکھیا ہے۔ مقامی لوک ماں بولی نوں چھڈ کے اپنے بالاں نوں انگریزی سکھاون لگ پئے۔ گورے نے دیسی انساناں نوں رنگ، نسل، لباس پاروں مینا تے ماڑا گنیا۔ مہذب اوہی منیا جائے گا جو ساڑھیاں، شلواراں تے پتلوناں پائے گا۔ مقامی لوکاں اپنے لباس نوں ماڑا گندیاں گھگھری تے دھوتی وچ زنانیاں ننگیاں دسن لگیاں۔ اوہی لباس جو صدیاں توں زنانیاں پاوندیاں آرہیاں سن اوہناں نوں پان وچ شرم محسوس ہون لگی۔ چادراں دی تھان برننے تے دھوتی دی تھان ساڑھیاں نے لے لئی۔ ایہہ اثر ایہہ ہویا کہ گھر گھر لڑائیاں ہون لگیاں۔ معاشی تے ذہنی غلامی نے لوکاں نوں جھکھانگا کر دتا۔ لوک اپنی پچھان بھل کے غلام بن گئے۔ گھر اندر بیوی شوہر دارشتہ مالک بیوی دابن گیا تے گھراں وچ لڑائیاں ہون لگیاں۔

حوالے

- (۱) ابو الفضل عبد الحفیظ بلبلادی، مصباح اللغات، (لاہور: مکتبہ قدوسیہ، ۱۹۹۹ء)، ۶۰۔
- (۲) سردار محمد خاں، پنجابی اردو ڈکشنری، (لاہور: نچل سٹوڈیوز پاکستان پنجابی ادبی بورڈ، ۲۰۰۹ء)، ۳۹۴۔
- (۳) مولوی فیروز الدین، فیروز اللغات، (لاہور: فیروز سنز پرائیویٹ لمیٹڈ، ۲۰۱۰ء)، ۶۱۔
- (۴) منشی غلام محمد، برخہ نامہ، (لاہور: لالہ دینا ناتھ اینڈ سنز تاجران کتب و مالک، س، ن)، ۳، ۴۔
- (۵) اوبی، ۶۔
- (۶) منشی غلام محمد، برخہ نامہ دوم، (لاہور: لالہ دینا ناتھ اینڈ سنز تاجران کتب، س، ن)، ۵۔
- (۷) محمد عظیم، برخہ نامہ، (لاہور: منشی عزیز الدین تاجران کتب، س، ن)، ۴۔
- (۸) آڈورام زرگر آتما، کھدر نامہ، (امر تسر: وزیر ہند پریس، ۱۹۲۲ء)، ۳، ۴۔
- (۹) مسٹر کے سی، گھگھری نامہ، (لاہور: گلزار ہند سٹیم پریس، س، ن)، ۲۔
- (۱۰) جوتی رام کویشر، دھوتی نامہ، (امر تسر: روز بازار پریس، س، ن)، ۲، ۳۔
- (۱۱) ایشر داس عرف دیوانہ، ساڑھی نامہ، (سیالکوٹ: پبلک پریس سیالکوٹ، ۱۹۹۷ء)، ۶، ۷۔

Bibliography

- Aadoram Zargar Aatma, *Khadar Nama*, (Amratsar: Wazeer Hind Press, 1922)
- Abul al- Fazal Abdul Hafeez Balyavi, *Misbah ul Lughat*, (Lahore: Maktaba Quddusia, 1999)
- Eshar Das Urf Diwana, *Sardhi Nama*, (Sialkot: Public Press, 1927)
- Juti Raam Koveskar, *Dhoti Nama*, (Amratsar: Roop Bazar)
- Mr. K.C, *Ghaghri Nama*, (Lahore: Gulzar-e Hind Steem Press)
- Muhammad Azeem, *Burkhay Nama*, (Lahore: Munshi Aziz al-Deen)
- Mulvi Feroz al-Deen, *Ferooz ul Lughat*, (Lahore: Feroz Sons , 2010)
- Munshi Ghulam Muhammad, *Burkha Nama II*, (Lahore: Lala Den Nath and sons)
- Munshi Ghulam Muhammad, *Burkha Nama*, (Lahore: Lala Den Nath and sons)
- Sardar Muhammad Khan, *Punjabi Urdu Dictionary*, (Lahore: Sachal Studios Pakistan, Punjabi Adabi Board, 2009)

